

компонент, а з другого – суб'єктивні психологічні аспекти у поведінці людини. Економічне зростання прямо не залежить від кількості населення в країні, його складу, рівня зайнятості, а також від рівня освітньої та професійної підготовки. Велика увага приділяється впливу на зростання економіки країни психологічних людських чинників. Відтак сприятливий психологічний клімат у країні є запорукою зростання економічної системи, і навпаки – відсутність соціальних гарантій підтримки одиниць господарювання з боку держави негативно відбивається на настроях суспільства, внаслідок чого знижується продуктивність праці, що гальмує позитивні процеси зростання національної економіки.

Останньою групою є форсмажорні фактори, які варто передбачити та які практично не піддаються впливу. Ними є природні катастрофи, стихійні лиха, техногенні катастрофи та аварії, війни, терористичні акти тощо. Наявність таких факторів великою мірою послаблює економіку країни, унеможлиблює перебіг процесів зростання економіки держави.

Таким чином, при дослідженні усього розмаїття факторів економічного зростання очевидно є наявність серед них як загальних, так і специфічних для перехідних економік. Усі розглянуті фактори економічного зростання пов'язані між собою, мають великий вплив один на одного, можуть бути причинами появи інших факторів.

Ю.В. КІНДЗЕРСЬКИЙ, с.н.с., к.е.н.,

Г.М. ПАЛАМАРЧУК, с.н.с., к.е.н.,

Інститут економіки та прогнозування НАН України (м. Київ)

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Ефективна інтеграція вітчизняної економіки у світову може відбутися лише за умови досягнення високого рівня загальної конкурентоспроможності країни, конкурентоспроможності її господарюючих суб'єктів, а також конкурентоспроможності продукції та послуг, що виробляються останніми, на внутрішньому та зовнішньому ринках. Основою сучасної конкурентоспромо-

Грунтова класифікація різновидів економічного зростання дає змогу глибше вивчити природу цього явища, знайти та застосувати методи ефективного його регулювання з метою забезпечення стійкого зростання національної економіки країни.

Література.

1. Новий тлумачний словник української мови (в чотирьох томах). За ред. Яременка В., Сліпушко О. – К.: вид-во «Аконіт». – 2005 – Т.1. – С. 743
2. Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Частина I. Макроекономіка / Пер. з англ. – Львів: «Просвіта» – 2003. – С. 473-475.
3. Шостак Л. Механізм ініціювання економічного зростання держав пост планової економіки // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 50-56.
4. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій. Монографія. – К.: Вид-во УАДУ. – 2002. – С. 79-80.
5. Перепьолкіна О.О. Зростання економіки в умовах переходу // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 110-122.
6. Чистилін Д. До питання стратегії економічного зростання України // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 52-57

Статья поступила в редакцию .20.01.2006

жності виступають інновації – техніко-технологічні, організаційні, структурні, інституціональні¹, – саме вони створюють конкурентні переваги і дозволяють країнам,

¹ Більш детальну класифікацію інновацій див. у роботі [1, с.12-19].

що ними володіють, посідати гідне місце у суспільно-цивілізаційному розвитку. Тому, ключовим завданням економічної політики України є підвищення її конкурентоспроможності на інноваційних засадах і створення для цього відповідних умов [2, с.68; 3]. Серед чинників формування і підтримання умов конкурентоспроможності є проведення конкурентної політики адекватної ступеню розвиненості економічної системи й такої, що стимулюватиме виникнення перелічених інновацій. Процеси розроблення і впровадження того чи іншого виду інновацій тісно взаємопов'язані, взаємозалежні й не можуть здійснюватися автономно один від одного. Наприклад, відсутність відповідних організаційних чи інституціональних інновацій не спричинить розроблення і впровадження техніко-технологічних та структурних інновацій й навпаки – відсутність останніх, робить перші два види малоефективними. Отже, метою цієї статті є перегляд напрямів конкурентної політики в Україні відповідно до сучасних теоретичних уявлень та світових тенденцій щодо застосування засобів підвищення конкурентоспроможності на основі максимального сполучення усіх видів інновацій.

Необхідність врахування системності впровадження інновацій при проведенні конкурентної політики до останнього часу в Україні практично не враховувалася. Основна увага приділялася в основному здійсненню організаційного та інституціонального реформування, проте обрані засоби не можна назвати інноваційними, навпаки вони породили антиінновації² у організаційному, інституціональному й особливо у структурному реформуванні, призупинивши тим самим розроблення техніко-технологічних інновацій.

В провідних країнах системність інноваційного розвитку була забезпечена максимальним сприянням органічному поєднанню, а не взаємозапереченню, усіх складових інновацій. Тому засади і важелі проведення конкурентної політики та забезпечення конкурентоспроможності в них кар-

динально еволюціонували за останні півстоліття: від заперечення монополізації та концентрації на ринках – до стимулювання цих процесів як чинників підвищення ефективності виробництва і забезпечення конкурентоспроможності; від розгляду монополії лише в межах національного господарства – до її розгляду як суб'єкта міжнародної діяльності; від обмеження діяльності монополії і контролю за монополями ринками – до забезпечення умов, що усували перешкоди для доступу на монополюльні ринки.

Було переглянуто ряд теоретичних положень щодо забезпечення конкурентоспроможності на основі концентрації виробництва, найважливішими з яких можна виділити такі:

– найбільший науково-технічний прогрес забезпечують фірми з монополюною або олігополюною ринковою владою, а не ті, що працюють в середовищі ідеальної конкуренції, як до цього уявлялося класичною теорією (Й. Шумпетер) [4, с.109];

– корпорація є породженням науково-технічного прогресу, а тому процеси концентрації виробництва є об'єктивними і незворотними під його впливом, з іншого боку, корпорація сама почала визначати пріоритети розвитку науки, техніки й самої людини, перетворивши матеріальне виробництво у наукове, тому ідеальна конкуренція між дрібними фірмами є гальмом технічного прогресу (Дж.К. Гелбрейт) [5, с.74,75];

– концепція ринку з потенційною конкуренцією, вступ та вихід компаній з такого ринку зовсім або майже не потребує витрат, тому суб'єкти з ринковою владою постійно знаходяться під тиском цієї конкуренції. Концепція передбачає створення сприятливих організаційно-правових умов для вступу на галузеві ринки нових фірм-конкурентів. Проблема високих монополюльних цін має внутрішній механізм розв'язання, зокрема монополюльні надприбутки внаслідок високих цін, є стимулом для потенційних конкурентів й спонукають їх вступати у галузь, тому компанія-монополіст вимушена обмежувати рівень цін, щоб не принадувати інші компанії входити на ринок, чим зменшуються нега-

² Антиінновації – такі «нововведення», що є кроком назад у будь якій сфері людської діяльності; термін запропоновано Ю.В.Яковцем [1, с.17].

тивні наслідки монополізації за можливості досягнення високої концентрації виробництва (В. Баумол) [6, с.90].

В останнє десятиліття більшість західних економістів кардинально переглянули свої позиції щодо прямого взаємозв'язку рівня конкуренції та темпів науково-технічного прогресу й дійшли висновку, що ці речі практично несумісні³ й мають не пряму, а обернену залежність, оскільки досконала конкуренція:

– не дозволяє розгорнути великомасштабне виробництво, одержати економію на масштабі та досягти у такий спосіб мінімальних виробничих витрат на одиницю продукції;

– не створює достатніх стимулів для проведення досліджень, тому що приріст прибутку внаслідок технологічного удосконалення буде тимчасовим через легкість входу інших фірм у галузь. Отримання самої можливості для такого удосконалення потребує великих фінансових ресурсів на проведення НДДКР, якими фірми через свої невеликі розміри не володіють; не гарантує застосування найкращої із відомих технологій, таким чином не прискорює, а навпаки може уповільнити темпи НТП⁴;

– не завжди може забезпечити достатній діапазон споживчого вибору і сприяти розробці нових продуктів, тому що призводить до стандартизації продукції, тоді як монополістична та олігополістична конкуренція навпаки породжують широке розмаїття типів та відтінків якості виробів [7, с.530].

Названі аргументи, а також чинник міжгалузевої, іноземної та потенційної кон-

куренції, використовуються на Заході на захист промислової концентрації виробництва [7, с.744]. Доцільність концентрації виробництва знаходять також обґрунтування серед російських та українських науковців, які заперечують категоричність неминучого занепаду монопольного виробництва й показують, що в реальній економіці його прогресивна динаміка в кінцевому підсумку виявляється такою, що превалює [9, с.68; 10, с.56; 11, с.49].

Відновлення високого рівня концентрації виробництва та скасування традиційного антитрестівського регулювання слугувало основним засобом підвищення міжнародної конкурентоспроможності та ефективності національного господарства, проведення структурних перетворень і модернізації виробництва в країнах "Великої сімки" та в нових індустріальних країнах.

Так, у США донедавна антитрестівське законодавство було найбільш жорстким [7, с.725-734], проте, починаючи з 80-х рр. минулого ст. воно було значно послаблено, зокрема переглянуті вимоги щодо злиття, піднято "поріг" ринкової концентрації при горизонтальних злиттях, дозволено оцінювати можливості злиття з точки зору убезпечення суб'єктів від негативного тиску технологічної та іноземної конкуренції, послаблено заборони на створення спільних підприємств, знижені антитрестівські штрафи для таких підприємств, запроваджені індивідуальні підходи до кожного випадку злиття, особливо в галузях високих технологій, та орієнтири на досягнення не статичної ефективності від зниження ринкової ціни та збільшення обсягу випуску у короткий термін, а довгострокової динамічної ефективності внаслідок розвитку інноваційного процесу [12, с.32].

Завдяки картельній практиці в Японії в 1955 – 1970 рр. була успішно проведена модернізація чорної металургії, вугледобувної промисловості, суднобудування, нафтопереробки, виробництва хімічних добрив. У Південній Кореї в машинобудуванні, електроніці, текстильній промисловості, чорній та кольоровій металургії, нафтохімії та суднобудуванні здійснювалось примусове злиття приватних компаній, що призвело до

³ Ця позиція одразу знайшла відображення внесенням змін у класичні підручники з економіки, зокрема в останньому перевиданні підручника Макконнелла К.Р. та Брю С.Л. [7] автори у передмові й у тексті (с.529) прямо вказують на таку зміну поглядів.

⁴ Проблема «QWERTY-ефектів» – явище "перемоги" недосконалих стандартів над більш досконалими у виробництві та неможливості усунення перших внаслідок їх миттєвого поширення у конкурентному середовищі й відповідних великих витрат для своєї заміни. Проблема набула надзвичайно широкого розповсюдження у техніці, становить серйозну загрозу ефективності нововведень і НТП в цілому. Більш детально див., наприклад, [8, с.126-141].

утворення високомонополізованих виробничих структур.

Уряди країн ЄС зайняли лояльну позицію щодо концентрації внутрішнього виробництва, дозволивши вітчизняним компаніям діяти подібно монополіям та усувати з ринку у такий спосіб зарубіжних конкурентів, використовуючи як аргументи на захист цього підвищення ефективності виробництва ("ефект масштабу") та зміну, а не зникнення внаслідок монополізації, форми конкуренції через удосконалення методів виробництва, зростаючу якість та асортимент продукції [13, с.262-263; 14, с.18-19]. Посилення міжнародних позицій економік західноєвропейських країн в останні десятиліття відбувалося в першу чергу завдяки прискореній концентрації капіталу та монополізації виробництва, а злиття та поглинання компаній виступали типовою формою збільшення капіталу компаній, зростання їх доходів та ринкової влади. У Великій Британії та Франції така політика призвела до утворення лише однієї-двох головних компаній у провідних галузях економіки, що дозволило успішно конкурувати з американськими, японськими та південно-корейськими компаніями.

Раціональне співвідношення монополії та конкуренції в розвинених країнах забезпечується шляхом регулювання діяльності суб'єктів за трьома напрямками – умови діяльності на внутрішньому ринку, захист від зовнішньої конкуренції, стимулювання конкуренції в середині монополії. Щодо останнього, то в межах компаній створюються умови для розвитку конкуренції між її підрозділами та філіями: надається комерційна самостійність, дозволяється встановлювати прямі зв'язки зі споживачами. Регулювання олігополістичних ринків, що притаманні більшості галузей економік розвинених країн, спрямоване, як правило, тільки проти змов олігополістичних фірм про спільну політику.

Процеси злиття та поглинання компаній, як доводять дослідники, є безперервними, незворотними та неминучими у світовій економіці, при чому з локальних, регіональних та національних меж вони перейшли на глобальний рівень. Глобалізація

виступила каталізатором галузевої консолідації, а падіння торгівельних бар'єрів та поширення сфери впливу ВТО на усе більшу кількість країн посилює тенденцію тотальної галузевої глобалізації. Висновки з цього робляться такі [15, с.17,20,31]:

– не має оптимального чи максимального розміру компанії. Для того щоб вижити, компанії мають постійно зростати;

– органічне зростання не означає успішне зростання. Злиття та поглинання неминучі, якщо компанія ставить за мету випередити конкурентів;

– захищених ніш на ринку не існує. В умовах, коли усі галузі є або стають глобальними, суб'єкти, що намагаються залишитися у своїх нішах, будуть поглинені на етапі спеціалізації або у період рівноваги та альянсів⁵.

Паралельно з процесами концентрації виробництва, злиття та поглинань, у провідних країнах конкуренція трансформується у інтеграцію, кооперацію та координацію між вітчизняними компаніями на основі сіткової організації співробітництва, різновидами якої виступають кластери (об'єднання за територіальним принципом) та фінансово-промислові групи (об'єднання за ознакою капіталу). Це відбувається принаймні через:

– інтернаціоналізацію виробництва, вільний доступ на зовнішній та внутрішній ринки та як наслідок зростаючий тиск іноземної конкуренції, що спричиняє потребу у союзниках;

– зростання інформатизації суспільства і необхідність залучення у виробництво якомога більших знань, кумулятивний ефект від використання яких досягається саме через тісне співробітництво спеціалістів різних компаній;

– використання у виготовленні одного інноваційного продукту сукупності технологій, якими володіють різні підприємства.

В Україні до останнього часу в основу визначення напрямів конкурентної політики та антимонопольного законодавства була покладена класична ліберальна концепція ідеальної конкуренції, сформульована еко-

⁵ Більш детально про стадії консолідації див. [15, с.41-120].

номістами-теоретиками часів раннього капіталізму. Орієнтири цієї політики були і в основному залишаються цілком протилежні тим, що сформувалися в передових країнах. В них не знайшли відображення еволюційні зміни в конкурентній боротьбі, що відбулися в світовій економіці під впливом науково-технічного прогресу й глобалізації ринків та призвели до інтенсифікації процесів злиття та поглинання компаній, утворення потужних транснаціональних корпорацій, міждержавних економічних союзів тощо. Подолання високого рівня монополізації українського виробництва⁶ й підвищення його конкурентоспроможності вбачалося лише шляхом безумовного розукрупнення великих об'єктів, переміщення акцентів з підтримання великого на малий та середній бізнес [16].

Наслідком цієї політики стала руйнація потужних виробничих і науково-технічних комплексів й утворення замість них розрізнених дрібних господарюючих суб'єктів. Сукупний негативний ефект від розриву технологічних і господарських зв'язків перебільшив очікуваний гіпотетичний ефект від такого способу демонополізації, оскільки призвів до значного зростання трансакційних витрат і відповідного зростання собівартості продукції та збитковості виробництва.

При проведенні демонополізації слід також було врахувати, що:

– *по-перше*, сучасний монополізм зумовлюється не стільки великими розмірами

підприємств, скільки характером їх дій, зокрема встановленням контролю над ринками збуту, зговором про рівень цін, розподілом ринків за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи закупівлі. Тому схильність до монополізму притаманна значно більшій кількості підприємств порівняно з тими, що визначені монополістами лише за ознакою їх питомої ваги на ринку;

– *по-друге*, українська економіка вважається однією з найвідкритіших економік світу, так якщо у 2004 р. експорт товарів і послуг становив 55,6% ВВП, імпорт – 45,6%, то у 2005 р. обсяг експорту лише товарів збільшився на 5,6%, а імпорту – на 24,6%⁷. За такої відкритості немає достатніх підстав говорити про монополізоване виробництво і монополні ринки для більшості товарів і послуг⁸, оскільки вітчизняним виробникам все більш серйозну конкуренцію складають зарубіжні компанії. Подальша інтеграція України у глобальне економічне середовище також вказує на безпідставність і хибність політики демонополізації через розукрупнення, оскільки в світовій економіці усе помітнішу роль починають відігравати ТНК, економічна потужність яких значно перевищує ВВП окремих держав, в тому числі й України⁹. Слід також зважати, що політика ТНК зорієнтована на розміщення своїх підприємств з найнижчою виробничою ієрархією та найнижчим технологічним рівнем на периферії – у

⁶ За даними Держкомстату України, у 1991 р. 27 галузей народного господарства були представлені одним підприємством, що мали самостійний баланс, 21 галузь – по два підприємства, 25 галузей було зосереджено на трьох підприємствах, 9 – на чотирьох, 6 – на п'яти підприємствах, тобто 88 галузей мали або монополісну або олігополісну структуру. Рівень монополізації виробництва (доля одного підприємства у загальному випуску) по 364 видах продукції складав у цей рік 100%, по 70 – від 90 до 99,9%, по 58 – від 80 до 89,9%, по 72 – від 70 до 79,9%, по 142 – від 50 до 69,9%, по 156 – від 35 до 49,9%. Абсолютно монополізованим було виробництво багатьох видів продукції металургії, в машинобудуванні – тракторів і сільськогосподарської техніки, екскаваторів, тепловозів, електровозів промислових, мотоциклів, автомобілів з дизельними двигунами, автонавантажувачів.

⁷ Розраховано за: [17, с.29; 18].

⁸ за виключенням продукції і послуг природних монополій, яких до речі демонополізація і розукрупнення практично не торкнулися.

⁹ Наприклад, до рейтингу 100 найбільших економічних та господарюючих суб'єктів світу у 2004 р., за даними Інституту політичних досліджень (Institute of Policy Studies, Вашингтон, США), увійшли 51 корпорація та 49 країн світу. Україна з рівнем ВВП у 2004 р. у 68339 млн дол. США, хоча й не потрапила до цього рейтингу, проте зайняла б у ньому лише 66 позицію (після Чілі з ВВП у 71092 млн дол. США), пропустивши вперед себе 23 корпорації. Річний обсяг продажу найпотужнішої з цієї групи – General Motors (США) – становив 176558 млн дол. США, тобто перевищував ВВП України у 2,6 раза, а "найменшої" – Hitachi, Японія – 71859 млн дол. США, або майже дорівнював ВВП України за цей рік [19].

слаборозвинених країнах "третього" світу, колишніх соціалістичних країнах, що дає можливість при незмінній вартості кінцевої продукції значно здешевити її собівартість і тим самим підвищити прибутковість. Країни периферії стають технологічно залежними від ТНК, втрачають можливість проводити власну політику доходів та розвивати власні технології, тобто приречені на постійне відставання та низьку конкурентоспроможність. Для України такий варіант розвитку економіки має високу ймовірність, оскільки подрібнення окремих виробничих об'єднань робить підприємства з їх складу привабливими об'єктами для ТНК;

– *по-третьє*, розукрупнення є об'єктивним чинником збільшення масштабів тіньової економіки та її бартеризації, оскільки це дозволяє протидіяти зростанню трансакційних витрат внаслідок розукрупнення. Тінізація економічних відносин ще більше монополізує ринок та посилює негативний ефект від цього на противагу позитивним наслідкам законної концентрації. Тіньову монополізацію подолати практично неможливо, оскільки її основу складають сукупність інтересів керівництва самих підприємств, чиновництва усіх гілок влади та криміналітету;

– *по-четверте*, монопольні прояви посилюються також посередниками, які займаються збутом продукції підприємств-монополістів насамперед в таких галузях промисловості, як металургія, хімія та нафтохімія, гірничорудна промисловість, електроенергетика;

– *по-п'яте*, мають місце прояви регіонального монополізму завдяки діям місцевих органів влади, зокрема через введення обмежень на розподіл продукції, її ввез-вивіз з території регіону, встановлення місцевих режимів ціноутворення, узаконення дій монопольних утворень, наприклад через надання дозволу на встановлення монопольно високих цін.

– *по-шосте*, існує нечесна конкуренція, що в останні роки посилилася завдяки таким явищам, як корупція, використання державних контролюючих і фіскальних органів як каральних, фальсифікація інфор-

мації про продукцію конкурента, наклеп, підрив репутації конкурента, технологічний і промисловий шпіонаж, крадіжка інтелектуальної власності, використання торгової марки та упаковки конкурента, зниження цін з метою розорення конкурента, порушення законів, продаж контрабандних товарів, ухилення від сплати податків, умисні неплатежі або зволікання з платежами, контрабанда, шантаж, погрози фізичною розправою, підписання монополістичних угод [20, с.60].

Тобто можна говорити, що проведене розукрупнення не вирішило проблему подолання монополізму, хоча формально було створено конкурентне середовище й навіть в останні роки у багатьох секторах економіки зріс рівень конкуренції. Так, серед обстежених у 2003 р. 2014 підприємств, з яких 60% становили малі та середні підприємства, у 23 обласних центрах України, 85% визнали, що мають як мінімум чотирьох основних конкурентів [20, с.59]. За цим показником Україна наблизилася до країн Східної Європи та Росії і випереджає більшість країн СНД. На нашу думку це відбулося не стільки завдяки розукрупненню, скільки завдяки створенню нових суб'єктів господарювання¹⁰, наприклад, з 1991 по 2004 р. кількість малих підприємств зросла в 6 разів – з 47,1 тис. до 283,4 тис. Проте зростання конкуренції в країні не супроводжувалося зростанням її конкурентоспроможності, позиція якої у міжнародних рейтингах не змінилася і залишається стабільно низькою¹¹. Доволі показовим поясненням цьому (проте не єдиним і не основним) є знову приклад по малим підприємствам: частка найманих працівників на малих підприємствах у загаль-

¹⁰ Маються на увазі ті суб'єкти, які не були створені в результаті розукрупнення і раніше не входили до складу великих господарських об'єднань.

¹¹ За даними Інституту економіки та прогнозування НАН України, у 2005 р. Україна за рівнем конкурентоспроможності знаходилася в останній чверті з 116 країн, для яких вимірювався цей рівень, не виявляючи тенденцій до покращення, зокрема за індексом конкурентоспроможності у зростанні – 84 місце, за індексом технологічної конкурентоспроможності – 85, за індексом державних інституцій – 90 [21, с.34,41].

ній кількості найманих працівників на усіх підприємствах з 2000 по 2004 р. зросла з 15,1 до 20,2 % (п'ята частина усіх зайнятих), або в 1,3 рази, при цьому їх частка у загальному обсязі реалізованої продукції скоротилася з 8,1 до 5,3 % (двадцята частина всього обсягу), або в 1,5 рази [22], тобто цілком очевидним є значне падіння продуктивності праці у господарюючих суб'єктах (своєрідний «ефект «антимасштабу»), що ніяким чином не могло сприяти підвищенню загальної конкурентоспроможності.

Прикладом недалекоглядної політики як монополізації виробництва, з одного боку, так і концентрації виробництва, з іншого, в Україні є справа зі створення державної літакобудівної корпорації «Національне об'єднання «Антонов»¹². Ефект від такої концентрації виробництва практично виявився нульовим, оскільки у статут корпорації були закладені серйозні внутрішні суперечності, що не дали змоги підприємствам використати переваги своєї інтеграції і співробітництва, а призвели лише до "механічного" поєднання підприємств і створення ще однієї посередницької структури, яка повинна здійснювати управління ними¹³. В свою чергу, наміри створити потужне авіаційне об'єднання Антимонопольним комітетом України були розцінені як антиконкурентні дії, що призведуть до суттєвого обмеження конкуренції, а саме монополізації ринку ремонту та технічного обслуговування літаків окремих типів АН, а тому комітет наклав заборону на таке об'єднання, при цьому абсолютно не враховуючи чинник зовнішньої конкуренції [26]. Натомість, в світовій аерокосмічній промисловості, як і в інших галузях відбуваються інтенсивні процеси концентрації виробництва і утворення потужних міжнародних об'єднань, наприклад у США з 22 виробничих авіакомпаній у 1992 р. до 2000 р. залишилося лише чотири, в Європі з 18 компаній у 80-х рр. ХХ ст. до 2000 р. також чотири, найбільша з європейських

компаній EADS¹⁴ (підприємства Німеччини, Франції, Іспанії, Великої Британії) у 2004 р. мала обсяг валового випуску продукції у розмірі майже 500 млрд. євро, або у 9 разів більше ВВП України за цей рік [27, с.718-720].

Отже, в цілому можна говорити, що конкурентна політика в Україні потребує серйозного коректування з метою уникнення її протидії еволюційним процесам в світовій економіці. Проведена демонополізація економіки України була своєрідною організаційною та інституціональною антиінновацією, яка практично унеможливила розроблення і впровадження у виробництво технологічних інновацій, що потребують великих витрат, а тому не під силу дрібним підприємствам. Ця обставина особливо обтяжується тим, що сфера науки в Україні залишилася майже нереструктурованою, тому розрив між нею та виробництвом внаслідок такої політики ще збільшився.

Основою економіки та збереження національного суверенітету України, як зазначає академік НАНУ В.Геєць, може і повинен бути саме великий бізнес, що підтверджує неминучість подальшої концентрації капіталу та необхідність побудови нових взаємовідносин між державою та бізнесом [28, с.5]. Лише концентрація національного капіталу дозволить вирішити завдання модернізації виробництва, створити умови для розвитку високих технологій та структурної перебудови виробництва. Механізмом співпраці держави та бізнесу, який уникає як олігархізації економіки так і створення державного бюрократичного капіталізму, на думку В.Гейця, з якою можна погодитись, є створення державних корпорацій, здійснення ефективного контролю над бізнесом, розширення внутрішнього ринку за рахунок збільшення частки доходів населення у структурі ВВП, контроль над монопольними наддоходами, над збагаченням за рахунок капіталізації [28, с.16].

Створення конкурентного середовища в Україні має формуватися з урахуван-

¹² Заснування корпорації було регламентовано відповідним Указом Президента України та Постановою Уряду України [23; 24].

¹³ Більш детально див.[25].

¹⁴ EADS – аббревіатура від англ. назви: The European Aeronautic Defence and Space Company – Європейська компанія з безпеки повітроплавства та космосу.

ням впливу потенційної конкуренції як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних компаній, що обмежуватиме монопольну владу окремих суб'єктів. Для підвищення дієвості цього впливу антимонопольні заходи слід спрямувати на усунення економічних та адміністративних перешкод для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, а також створення сприятливих фінансово-економічних, організаційних та правових умов для входження на ринки нових суб'єктів.

Експортно-імпортна політика має проводитися з урахуванням її впливу на створення конкурентного середовища і подолання монопольних зловживань у ціноутворенні з боку вітчизняних товаровиробників. Контроль над імпортом має бути поєднаний з вирішенням проблем подолання монополізму і забезпеченням дійової підтримки перспективних вітчизняних виробників. Слід узгоджувати ставки ввізного та вивізного мита з цілями конкурентної політики. Оскільки, з одного боку підвищення ввізного мита може призвести лише до збільшення цін на внутрішньому ринку, передусім, на основі посилення монопольних тенденцій, а з іншого боку зниження такого мита, може серйозно підірвати конкурентоспроможність власного виробника; високе ввізне мито може стати перепорою для імпорту високотехнологічного устаткування, а низьке вивізне мито може загострити проблему насичення внутрішнього ринку і посилити приток низькоякісної іноземної продукції. Отже, потрібна збалансована політика державного протекціонізму, що врахувала б як короткострокові, так і довгострокові макроекономічні наслідки захисних заходів щодо імпорту та виваженого стимулювання експорту.

Слід усіляко розвивати сіткову форму співробітництва суб'єктів з метою посилення взаємодії між ними та об'єднання їх ресурсів, особливо це стосується такого різновиду сіткової організації, як територіально-виробничі системи малих та середніх підприємств, або кластери. Створення кластерів дозволить активізувати інноваційну діяльність, виникнуть нові можливості для бізнесу та просування нових продуктів,

об'єднання окремих продуктів технологічними ланцюгами. Розвиток сіток змінить характер конкуренції, підвищить її дієвість і ефективність, посилить взаємовигідне співробітництво. Оскільки завдання підтримання конкурентоспроможності перейде до сітки в цілому, то виникне колективна зацікавленість у досягненні високих показників конкурентоспроможності, до того ж, участь у сітці дасть можливість отримувати взаємодопомогу в середині її учасників, використовувати їх досвід і загальні ресурси для вирішення проблем, що особливо важливо для суб'єктів, які щойно розпочали свій бізнес.

Антимонопольна політика не повинна перешкоджати створенню великих промислово-фінансових груп, при цьому увага повинна бути зосереджена передусім на контролі за їх ціновою поведінкою. Слід запровадити механізми запобігання прихованій монополізації приватизованих стратегічних підприємств, монополізації експортних секторів, монополізації сфери посередництва.

Потрібно законодавчо регламентувати діяльність ТНК в Україні, визначивши правила їх поведінки в економіці та зобов'язання, які вони мають виконувати перед українською державою. В іншому випадку їх допуск в економіку України є неприйнятним через загрозу її перетворення у відсталу технологічну периферію та постачальника дешевих ресурсів, руйнування чи навіть зникнення окремих галузей.

Отже, концентрація виробництва, становлення великого бізнесу, посилення чинника потенційної конкуренції, виважена експортно-імпортна політика, розвиток сіткових форм організації бізнесу, врегулювання діяльності ТНК – це основні орієнтири для розбудови потенціалу конкурентоспроможності України.

Література.

1. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец; Междунар. ин-т П.Сорокина-Н.Контратьева. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 444 с.
2. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зов-

- нішнє становище України у 2005 році". – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006–182с.
3. Розпорядження Президента України "Про деякі питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції" № 1184/2005-рп від 3 жовтня 2005 р. // Урядовий кур'єр від 12.10.2005 – № 193.
4. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 528 с.
5. Устиян И. Джон Кеннет Гэлбрейт – создатель неоинституционализма // Экономист. – 2000. – № 2. – С. 71-80.
6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2 т.: пер. с 11-го англ. изд. – Т. 2. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
7. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Пер. с 14-го англ. изд. – М.: ИНФРА – М., 2003. – 972 с.
8. Цирель С.В. «QWERTY-эффекты», «Path dependence» и закон Седова или возможно ли выращивание устойчивых институтов в России // Постсоветский институционализм / под. ред Р.М.Нуреева, В.В.Дементьева. – Донецк: «Каштан», 2005. – с.126-141.
9. Мильнер Б. Крупные корпорации – основа подъема и ускоренного развития экономики // Вопросы экономики. – 1998. – № 9. – с. 67-76.
10. Крук М.Д. Корпорации в современной России // ЭКО. – 2000. – № 12. – с.55-63.
11. Покрытан А. Про економічний зміст сучасних суспільних відносин в Україні // Економіка України. – 2000. – № 10. – с.46-53.
12. Фролова Н.Л. Антитрестовская политика и нововведения (Опыт США) // США – Канада. Экономика – Политика – Культура. – 2001. – № 8. – с.28-46.
13. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. – М.: Экономика. – 1993. – 829 с.
14. Касьянов Ю. Антимонопольное законодательство за рубежом: позитивный опыт // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – с.17-24.
15. К победе через слияние. Как обрывает отраслевую консолидацию себе на пользу / Г.Динз, Ф.Крюгер, С.Зайзель. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 252 с.
16. Гальчинський А. Деформація свідомості. // День, №46 – 17.03.2005. – <http://day.kiev.ua/133968/>
17. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: «Консультант», 2005.– 591 с.
18. Держкомстат України – <http://www.ukrstat.gov.ua> – "Соціально-економічне становище України" – Соціально-економічне становище України за 2005 рік.
19. РосБизнесКонсалтинг – <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2004/10/14/815631>.
20. Україна: Формування основи для стабільного зростання. Т. 1. Світовий банк. – 2004. – 120 с.
21. Конкурентоспроможність економіки України як фактор економічного зростання та євроінтеграції: наукова записка / І.В. Крючкова. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2005. – 54 с.
22. Держкомстат України – <http://www.ukrstat.gov.ua> – Статистична інформація – Структурні зміни в економіці – Основні показники розвитку малих підприємств.
23. Указ Президента України "Про невідкладні заходи з розвитку авіабудівної галузі" від 27 травня 2005 р. № 850/2005 // Офіційний вісник України від 17.06.2005 – 2005 р., № 22, стор. 13, стаття 1189.
24. Постанова КМ України "Про утворення державної літакобудівної корпорації "Національне об'єднання "Антонов" від 14 липня 2005 р. № 583 // Урядовий кур'єр від 29.07.2005 – № 139.
25. Слобідський Р. Це свято зі сльозами на очах. Чи існуватиме українська авіаційна промисловість через п'ять років? – Дзеркало тижня. №6 (585), 18-24 лютого 2006 р. – <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/585/52624/>
26. Антимонопольний комітет України – <http://www.amc.gov.ua/reports/?id=307>
27. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
28. Геєць В.М. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії // Економіка України, 2005, №5. – с.4-17.

Статья поступила в редакцию 05.05.2006